

# **Ekologik siyosat globallashuvida inson omili**

**S.Kistaubayev**

**Falsafa doktori (PHD), dotsent.**

**Jizzax davlat pedagogika instituti.**

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada insoniyatning tabiatga ta'siri natijasida global ekologik muammolarning vujudga kelishi, bu muammolarni bartaraf etishda mamlakatimizda olib borilayotgan ekologik siyosatning mohiyati to'g'risida qarshalar bayon etilgan.

**Kalit so'zlar:** Globallashuv, ekologik siyosat, industrial sivilizatsiya, ijtimoiy muhit, yer, suv, olov, xavo, tabiat kuchi, standardlashtirish, ixtisoslashtirish, kompyuterlashtirish, avtomatlashtirish, robotlantirish, agrar inqilob.

**Аннотация.** В статье описывается возникновение глобальных экологических проблем в результате антропогенного воздействия на природу, суть проводимой в нашей стране экологической политики по преодолению этих проблем.

**Ключевые слова:** Глобализация, экологическая политика, индустриальная цивилизация, социальная сфера, земля, воздух, вода, огонь, специализация, стандартизации, естественная энергетика, автоматизация, компьютеризация, роботизация, аграрная революция.

**Annotation.** This article describes the emergence of global environmental problems as a result of human impact on nature, the essence of the environmental policy pursued in our country in overcoming these problems.

**Key words:** Globalization, ecological policy, industrial civilization, social condition, specialization, in the standardization of the power earth, air, water, fire, nature, automation, computerization, robotization, agrarian revolution.

Insonning faoliyat ko'lami shu darajada shiddat bilan kengayib bormoqdaki, uning ongi-tafakkuri va qo'li yetmagan tabiatni biror sohasi qolmadi. Ayni paytda insonni tabiatga faol ta'siri uzini aks tasirini ham namoyon etmoqdaki bu tasirlar natijasida tabiiy ofatlar va inson sog'ligi turmush tarziga boshqa salbiy ta'sirlar ko'lami ham kengayib bormoqda. Ana shu haqiqat mantig'idan kelib chiqadigan bo'lsak ba'zi olimlar yoki mutaxassislarning tabiat predmetlarini ijtimoiy yoki noijtimoiy turkumlarga ajratishi asossiz ekanligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Zero, tabiatning aynan bir obyekti odamlar faoliyatida, ijtimoiy taraqqiyotida qo'llanish darajasi yoki qo'llanmasligiga qarab ijtimoiy yoki noijtimoiy bo'lishi mumkin. Har qanday tabiat predmeti odamlar maqsadi uchun ular faoliyatining vositasi sifatida xizmat qilsa, u albatta jamiyat faoliyatining shart-sharoiti bo'lib hisoblanadi. Masalan yer bag'rida mavjud bo'lgan qazilma boyliklari o'z-o'zidan odamlar hayoti uchun tabiat sharoiti bp'la olmaydi. Inson uning o'z faoliyatida tadbiq etib qo'llasa, u ijtimoiy isifatlarga ega bo'ladi, ya'ni inson faoliyatining

mahsuloga aylanadi [1.60]. Bugungi kunda insonning ana shu faoliyati umumbashariy mazmunga ega bo'lib, ekologik munosabatlarni globallasuvi va global ekologik tasiriga sabab bo'lmoqda.

Global muammoning vujudga kelishi insonning asl mohiyati bilan yashash tarzi o'rtasidagi masofa kun sayin kengaya borayotganligi va inson faoliyati uning qudrati beqiyos darajada ulkan geologik kuch sifatida eger kurrasida namoyon bo'lmoqda. Haqiqatdan ham kishilik jamiyati hozirgi kunda shunday ishlab chiqarish kuchlari yaratganki, bu kuch yordamida tabiat bag'ridan million tonnalab ruda, neft, ko'mir singari tabiiy qazilmalarni bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish, qayta ishlash va xalq xo'jaligining turli sohalarida qullash qudratiga ega. Bu tabiiy zahiralarning ko'pchiligi tiklanmaydi va ular to'lig'icha tugash oldida turganligi xech kimga sir emas. Agar bu tabiiy zaxirani ishlatish shu yusinda davom etsa, oradan 40 yillar o'tar-o'tmas neft zaxirasi tulig'icha tugashi xisob-kitob qilingan. Ammo mavjud vaziyatni o'zgartirish yengil kechmaydi, Chunki hozirgi kunda mavjud texnologik jarayon dastgoh va mashinalarning 50 foizi neftning yoqilg'I sifatida qo'llash hisobiga ishlaydi. [2.10-11]. Shuni aloxida takidlash zarurki insonning tabiatiga tasir etishi natijasida jamiyat bilan tabiat ozaro munosabatlarning uygunlashuvi buziladi. Insoniyat taraqqiyotining xozirgi bosqichga jamiyat bilan tabiatning o'zaro munosabati barchaning etiborini ozaro munosabati barchaning uziga koproq jalb qiladi. Xozirda inson uz munosabatini nafaqat tabiatga nisbatan balki oz oziga nisbatan xam uzgariishi lozim. Ammo bu munosabat tabiatni texnosferaga masalashtirilgan xolda emas balki biosferaning xayotiylik xolati talabalarga mos xolda bolishi lozim [3.236].

Inson tabiatning bir qismi, demak odamlarning o'zlari, ularning o'zaro munosabatlarini hamda atrof-muhitning bir qismi sifatida ekologik muammo yuzaga keldi. Bu muammo tabiiy muhit bilan bir qatorda ijtimoiy muhitda yuz bergan salbiy o'zgarishlar tufayli paydo bo'ldi. Ijtimoiy muhitning holatiga ta'sir etuvchi ko'plab omillar mavjud. Meyorida yaratilgan ijtimoiy muhit jamiyatning har bir azosiga ijobiy ta'sir etadigan, uning xavfsizligini taminlaydigan va har bir shahsni barkamolligiga ko'maklashadigan barqaror ma'naviy-ruhiy iqlimdir. Salbiy ta'sir etuvchi omillar kayfiyati va ruhiyatni yomonlashuvi va organizmning turli hil kasallanishining paydo bo'lishigfa qulay muhit yaratadi. Salbiy ekologik omillar inson salomatligiga va uning tadrijiy rivojlanishiga aks tasir etadi. Ijtimoiy muhitning yomonlashuvi ijtimoiy o'zgarishlar, shuningdek xamma narsada tabiat ustidan hukmronlik qilish maqsadga qaratilganligi, insonning o'zini ikkinchi o'ringa tushurib qo'ydi. Oqibatda inson faoliyati jilovdan chiqda va umubashariy falokatni keltirib chiqardi. "Bu xavfni- deb yozadi birinchi prezidentimiz I.A.Karimov, ancha kech 70-yillarning boshlaridagina anglay boshladik. Ushanda mazkur masala dunyo miqyosidagi taraqqiiyotga bag'ishlangan dastlabki G'arb modellarida keskinqilib quyilgan edi. Bu ham bamisoli "bomba portlaganday ta'sir etdi. Insoniyat qanday xavf qarshisida turganligi, atrof-muhitga inson faoliyati tufayli yetkazilayotgan zarar qanday natijalarga olib kelganligini yaqqol his etdi" [4.108].

Bu ijtimoiy muhit mikrodarajada ham, ayniganligini oqibatidir. Inson sihat-salomatligi davlat mulkidir. Aholining salomatligi tabiiy hamda ijtimoiy muhitning

xolatiga bog'liq. Bugungi kunda yalpi yadro urushi nisbati kamaygan bo'lsada, ekologik bipgenetik buzilishlar xavfi hamon taxlikali holatda saqlanib qolmoqda. Keyingi yillarda "sovuq urushga asta-sekin chek quyishni imkoniyati reallashib bormoqda, biroq atrof-muhitni muxofaza qilish muammosi birinchi o'ringa chiqmoqda. Ikkinchi tomondan tabiatga antropogen, antrotexnogen, antropotogenetik, antropolotik va boshqa suniy ta'sir yo'nalishlarining kompleks xarakteri turli mintaqalarda iqtisodiy-siyosiy, demografik-etnografik vaziyatlarning keskinlashuvi, inson-tabiat munosabatlarini murakkalblashtirib yubormoqda. Oqibatda aholi salomatligi yomonlashib, kasallanish hollari ortib bormoqda. Tadqiqotchilarning fikriga qaraganda aholi salomatligining 50 foizi turmush tarziga, qolgan foizi atrof-muhitga va odamiyatning irsiyati hamda sog'liqni saqlash tizimiga bog'liqdir. [5.111-112]. Demak insonning uzini o'rab turgan borliqqa ongli munosabati avvalo uning bilimi saviyasi hamda dunyoqarashiga bevosita bog'liq. Ana shu bois mintaqamizdagi ekologik holatni yaxshilash uchun davlat va xalqaro tashkilotlar tomonidan kurilayotgan chora-tadbirlar bilan bir qatorda eng avvalo kishilarda yuksk darajada ekologim qunyoqarashni shakllantirish, har bir fuqaroda kamol toptirish zarur. Ana shu maqsadda mamlakatda amalga oshirilayotgan ekologik siyosat ekologik dunyoqarash va tarbiya asosini shakllantirishga qaratilganligini prezidentimiz ko'p bora ta'kidlaganlar. «... Bunday muammolarni faqat ma'muriy yo'l bilan xal etib bo'lmaydi, bunga yosh avlod qalbida ona tabiatga mehr-muhabbat, unga daxldorlik xissini tarbiyalash orqali erishish mumkin[6.570].

Ayni paytda mamlakatimizda ekologik duntyoqarashni shakllantirishning qonuniy asoslari xuquqiy meyori omillari ham muntazam takomillashtirib borilmoqda va bunda xalqimiz salohiyati e'tiboriga olinmoqda. "Barchamizga ayonki, O'zbekiston boy qazilma va tabiiy resurslarga, qudratli iqtisodiy va insoniy salohiyatga ega. Biroq bizning eng katta boyligimiz- bu xalqimizning ulkan intellectual va ma'naviy salohiyatidir" [7.13].

Jumladan. O'zbekiston respublikasi Konstitutsiyasida "Fuqarolar tabiiy atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar." (50-modda)."Yer, yer osti boyllillari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zahiralar umumilliy boyliklar, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular hokimiyati "atrof-muhitni muhofaza qilish shart" (100-modda) kabi aynan shaxsda ekologik dunyoqarashni xuquqiy zaminlarni mustahkamlashga yo'naltirilganligi bilan harakterlanadi.

Bundan tashqari 1992 yil 9 dekabrda "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida "gi 1993 yil 6 maydagi "suv va suvdan foydalanish to'g'risid", 1996 yil 26 dekabrda " O'zbekiston respublikasi atmosfera havosini muxofaza qilish to'g'risidagi" Qonunlar shaxsda huquqiy ekologik bilimni boyitishi asosida ularda ekologik dunyoqarashni huqu q aslida tabiiy resurslarni muhofaza qilish va unda oqilona foydalanish sohasidagi munosabatlarni tartibga soladigan yuridik meyorlar majmuasidir. Demak shu yuridik meyorlar jamiyatda butun o'z aksini topmog'i lozim. Binobarin dunyodagi barcha sivilizatsiyalashgan davlatlarda "ekologik munosabatlarning globallashuvi jarayoni xalqaro hamkorlikni ham sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tardi. Ekologik muammolarga barcha mamlakatlar

o'zining ichki va tashqi siyosatining muhim muammolari yechimi tarzida qaramoqdalar. Chunki ekologik siyosat globallashtiruv integratsiyasi asosida barcha davlatlar ekologik manfaatlarining umumiyligi yotadi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, ekologik siyosatni shakllantirishi zaruriyati, bir tomondan xalqaro miqyosida ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar globallashtiruv nafaqat ekologik faoliyatining umumiy rivojlanish jarayonlariga aloqador, balki jamiyat taraqqiyotining hozirgi muhim e'tiborga molik.

Xalqaro ekologik siyosat globallashtiruv bilan boshqa ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar o'rtasida uzviy aloqadorlik mavjud bo'lib, ular dastlab muayyan milliy davlatlar hududlarida, keyinchalik davlatlararo miqyosida integratsional xarakter kasb etadi. Shu nuqtai nazardan Markaziy Osiyodagi suveren davlatlar ekologik siyosatdagi globallashtiruvni ularning xalqaro va davlatlararo munosabatlarning dastlabki bosqichlari deyish mumkin. Global ekologik munosabatlar sharoitida tabiatni muhofaza qilish ishida xalqaro hamkorlik zarur. Chunonchi, tabiiy sharoiti hilma-xil bo'lgan katta mamlakatlarning kuchi bilan tabiatni muhofaza qilish masalasi har doim xam hal qilib bo'lmaydi. Tevarak-atrofdagi tabiatni muhofaza qilishi masalalariga xilma-xil milliy va olamshumul muammolar kiradi. Masalan ko'chib yuradigan hayvonlar, qushlar, baliqlar va dengiz hayvonlari, davlat chegaralarini tan olmayd. Bunday hayvonlarni qo'riqlash muammolari yoki tevarak-atrofdagi muhitni saqlashning umumiy masalalar hukumatlar o'rtasidagi bitim va xalqaro bitimlar darajasida hal qilinadi. Bizningcha xozirgi vaqtda dunyoda tabiatni muhofaza qilish sohasida hamkorlikning ikki asosiy shakli tarkinb topdi:

- 1) tevarak-atrofdagi muhitni muhofaza qilish va tabiiy zahiralardan oqilona foydalanish masalalari ikki tomonlama konvensiyalar;

- 2) tabiatni muhofaza qilish buyicha xalqaro tashkilotlar faoliyatida ishtirok etish.

Tabiat muhitning hozirgi muammolarga oid birinchi xalqaro konferensiya biosferadan ratsional foydalanish va zahiralarni muhofaza qilishning ilmiy asoslari buyicha ekspertlarning hukumatlararo konferensiyasi dunyo tabiiy zahiralardan foydalanish va ularni muhofaza qilish ishida kaytta voqea bo'lgan. Bu konferensiya YUNESKO ninosida ochilib, 1968 yil 4 sentabrdan 16 sentabrga qadar davom etgan. Bu konferensiya juda vakolatlandi: uning ishida YUNESKO a'zolari bo'lgan 63 mamlakatdan 238 ta delegat BMT ga a'zo mamlakatlarning 6 ta va boshqa xalqaro tashkilotlardan 88 ta vakil qatnashgan.

Konferensiyada Shvetsiya, Fransiya, GFR, Vengriya AQSH delegatlari ayniqsa mufassal ma'ruzalar qilgan. Konferensiya, butun biosfera miqyosida tabiatni muhofaza qilishning barcha muhim masalalarini ko'rib chiqqan.

Tabiatni muhofaza qilishda 1948 yil YUNESKO va YUNEPO xalqaro biologik dastur yordamida tabiat va tabiiy zahiralarni qo'riqlash to'g'risida ittifoqni tuzilganligi muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Bu ittifoq dunyodagi ko'pchilik davlatlarning vakillar-muassasa va jamoat tashkilotlarini o'z ichiga oladi. 120 dan ortiq xalqaro tashkilotga mamlakatlardan 350 ga yaqin milliy tashkilot va ko'plab xalqaro tashkilotlar kiradi. Bu tashkilotning shtab kvartirasi Shvetsariyadagi Jeneva ko'li sohiliga joylashgan. Bu xalqaro tashkilotning eng

katta ishlaridan biri noyob “Qizil kitob”ning yaratilganligidandir[8.262-261].Uning assambleyalarida yer sharining konkret mintaqalari (masalan, Afrika va O'zbekiston) da bo'lgan hayvon, o'simliklarni muhofazalash bilan bog'liq bo'lgan hayvon, o'simliklarni muhofazalash bilan bog'liq bo'lgan ko'pgina masalalar muhokama etilib aniq vazifalar ijrosi belgilanib oladi.

Ekologik siyosatning milliy davlat chegaralaridan tashqariga chiqishi, ularning globallashuvi boshqa sotsial-iqtisodiy aloqalarda ham muhim rol uynaydi. Shunga ko'ra, atrof-muhit muhofazasini tartibga solib turish buyicha milliy dasturlarni xalqaro miqyosda muvofiqlashtirish zaruriyati; birinchidan, alohida davlatlar miqyosida tashkil qilingan ekologik tadbirlar jahon miqyosida tabiatni muhofaza qilish sohasida olib borilayotgan ishlarning tarkibiy qismi bo'lishi lozim. Ikkinchidan, mazkur tadbirlar samaradorligi turli mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy va siyosiy qarama-qarshiliklarni bartaraf qilish imkoniyati tarzida qaralishi kerak. Uchunchidan, ekologik siyosiy munosabatlar globallashuvi obyektiv shart-sharoitlar va subyektiv omillar uyg'unligini talab etadi.

Xalqaro miqyosda ekologik siyosat glballashuvining kengayishi va chuqurlashuvi, o'z navbatida, milliy taraqqiyot xususiyatlariga differensiyal yondashgan holda, davlat ekologik faoliyatini kordinatsiyalashni ham taqozo qiladi. Turli mamlakatlarning suvereniteti va ekologik manfaatlari va xalqaro ijtimoiy-iqtisodiy aloqalar globallashuvi uchun zamin yaratdi. Ikkinchidan har qanday davlatda ekologik vaziyatning sog'lomlashuvi o'zining ijobiy tomonlari bilan boshqa davlatlar ekologiyasini yaxshilash uchun qulay shart-sharoit hisoblanadi

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, davlatlar ekologik siyosatining globallashuvi millatlararo umumiylikning chuqurlashuvi va kengayishiga, xalqaro tashkilotlar o'rtasida ijtimoiy-iqtisodiy aloqalarning mustahkamlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Eng muhimi, ekologik siyosatning globallashuvi insoniyat va davlatlararo ijtimoiy-iqtisodiy aloqalar bilan belgilanib, “inson-jamiyat-tabiat” tizimdagi faoliyat doirasini ham kengaytiradi

#### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ochilova B.Очилова Б. Tabiatdan foydalanish buinsonning maqsadga muvofiq yo'naltirilgan faoliyati sifatida // falsafa va huquq №4, 2007, B-60.

2. Mustafoev C., Urinov S., Suvonov P. Umumiy ekologiya. O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi. Adabiyot jamg'armasi nashriyoti. – Toshkent.: 2006, B-10-11.
3. Kolchinskiy E.I. Evloyutsiya biosferasi. Leningrad, 1990, S-236
4. Islom Karimov. Xavfsizlik va barqaror tarqiyot yo'lida T.6. T.: O'zbekiston, 1998, b-108
5. Xolmatova M. Oilaviy munosabatlar madaniyati va sog'lom avlod tarbiyasi.- Toshkent .: O'zbekiston 2000, B-111-112.
6. Mirziyoyev Sh.M Milliy tarqiyot yo'limizni qa'tiyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. – Toshkent.: O'zbekiston 2017.570-b.
7. Mirziyoyev Sh.M Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent.: O'zbekiston , 2017.13- b.
8. Ergashev A., Ergashev T. Ekologiya, biosfera, va tabiatni muhofaza qilish. – Toshkent .:Yangi asr avlodi. 2005, B-262-263.